

HAL
open science

The Poet Ludovico Paschale da Catharo Dalmatino, (Ludoovik Paskalić from Kotor), Martia Grisogono from Zadar (Gentildonna Zaratina), and a Few Renaissance Italian Composers

Vincent Besson, Ennio Stipčević

► **To cite this version:**

Vincent Besson, Ennio Stipčević. The Poet Ludovico Paschale da Catharo Dalmatino, (Ludoovik Paskalić from Kotor), Martia Grisogono from Zadar (Gentildonna Zaratina), and a Few Renaissance Italian Composers. Zenodo, 2024, 10.5281/zenodo.14039826 . hal-04767427

HAL Id: hal-04767427

<https://hal.science/hal-04767427v1>

Submitted on 21 Nov 2024

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Edited by Vincent BESSON & Ennio STIPČEVIĆ

INTRODUCTION

Ennio Stipčević¹

The cultural life of the Renaissance in Europe was multilingual. Along with the national languages the educated classes chose Latin as their *lingua franca*. During the fifteenth century, the considerable stretch of the Croatian Adriatic coast became the *domini da mar* of the Serenissima. Both in Venetian coastal Istria and Dalmatia, as well as in the independent and free Republic of Ragusa (Dubrovnik) the public school's curriculum was mostly taught in the Italian, and Latin languages. Numerous Italian teachers employed in Dalmatian schools made a significant contribution to the spreading of humanist ideas in the urban centers on the eastern Adriatic coast. This explains why the Croatian writers, apart from writing in Croatian, wrote books in Italian and Latin, differing in subject matter and genre. Renaissance poetry in the Italian language produced in Istria, Dalmatia, Dubrovnik, and Kotor (which continued to flourish in the 17th and 18th centuries), has been a subject of comparative studies and research by Italian and Croatian scholars for quite a while. However, the diffusion of that poetry in music collections of the Italian composers of the time has been ignored. The next few pages are a modest announcement of further scholarly efforts.

Ludovik Paskalić (Ludovico Pascale) from Kotor (Cattaro, c. 1500-1551) was declared "the best Renaissance poet produced by Venetian Dalmatia and Albania" by some recent critics.² One volume of poetry in Italian was brought out during his lifetime (*Rime volgari di M. Ludovico Paschale Da Catharo Dalmatino...*, In Vinegia: appresso Battista & Stephano cugnati, Al Segno di S. Moise, 1549), and another posthumously edited by Lodovico Dolce in Latin (*Ludovici Paschalis, Iulii Camilli, Molsae et aliorum illustrium poetarum carmina*, Venetiis: apud Gabrielum Iolium et fratres de Ferrariis, 1551), while he does not seem to have written in Croatian. Both books were dedicated by Paskalić to his Muse and the lamented love, which was not to be, Silvia from Cattaro. The collection of *Rime volgari* was dedicated by Paskalić "Alla molto nobile e gentile Madonna Martia Chrisogona Gentildonna Zaratina", a lady from the Zadar branch of the noble Grisogono family, to which the physician and polyhistor Federico Grisogono also belonged. In his book *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omnia scientia...* (Venetiis: per Lazarum de Soardis, 1507) the chapter entitled *De Musica integritate* is one of the oldest significant texts by a Croatian author dealing with the theory and philosophy of music. The second part of Paskalić's collection *Rime volgari*, dedicated "Al. Mag. M. Vincenzo Quirini" comprises poetic addresses to various contemporaries at home and in Venice, to political dignitaries and his writer friends, such as Juraj Bizanti (Giorgio Bisanti) and the brothers Vicko and Frano Buća (Vincenzo, Francesco Bucchia), to Hanibal Lucić (Anibale Lucio) from Hvar (Lesina), and Martia Grisogono.

¹ In my book – Ennio STIPČEVIĆ: *Renaissance Music and Culture in Croatia* (Centre d'études supérieures de la Renaissance. Collection "Épitome musical"), transl. Sonja Bašić, Turnhout: Brepols, 2015 (Croatian version was published by Zagreb: MIC, 2016) – one could find at a greater length discussion about Dalmatian Renaissance poets who wrote in Italian, and on the reception of that poetry by contemporary composers; Idem, *The poet Ludovico Paschale, Martia Grisogono and some Italian Renaissance composers, Studies on the reception of Italian music in central-eastern Europe in the 16th and 17th century*, ed. Marina Toffetti, Kraków: Musica Jagiellonica, 2018, 241- 263.

² Slobodan Prosperov NOVAK: *Povijest hrvatske književnosti, II. knjiga: Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604* [*History of Croatian Literature. II. From the Beginnings of Humanism to Kašić's Grammar*]. Zagreb: Antibarbarus, 1997, 344-349.

We know today that the “noble and learned” lady from Zadar who also often stayed in Venice, allegedly also wrote poems.³ She was buried in the Church of St Dominic in Zadar, while her cousin (brother?) Jeronim Grisogono, known as the author of a poem in the Croatian language, commissioned a tombstone with an inscription to be placed on her resting place.⁴ Paskalić’s dedication to Miss Grisogono was marked by vacuous rhetoric. Of his verses he says they are “sterile and horrid gifts, like the place where they were produced, in the farthest corner of Dalmatia” (“doni sterili e horridi, simil al loco dove sono stati prodotti, nell’estremo angulo della Dalmatia”). From a few courteous generalized phrases about learned women, we learn nothing more precise about the relationship between the poet from Kotor and Zadar lady. One can suppose that Martia Grisogono gave financial support to the printing costs of Paskalić’s poetry collection.

We know that a few poems from the *Rime volgari* were translated into English an Elizabethan poet and playwright Thomas Lodge, and that Paskalić’s solid reputation in Italy led to the inclusion of his poetry into a four-volume anthology *Scelta di sonetti e canzoni de’ più eccelenti rimatori d’ogni secolo* (Bologna: per Constantino Pisarri sotto le Scuole, 1718). Five poems by Paskalić were set to music by some less-known Italian Renaissance composers.

The least known among them was Camillo Perego who in his one and only printed collection of four-part madrigals dating from 1555 set to music Paskalić’s madrigal, *Io vegg’apertamente* and the sonnet *S’io fuss’in cielo* (“prima parte”) and *Perché sòl contemplando* (“seconda parte”). This forgotten composer seems to have had some fixed poetic preferences. Apart from Paskalić, he set to music a few poems by Bernardo Tasso and the inevitable Petrarca, while the greater part of Perego’s collection was inspired by a minor poet Luigi Cassola, and his *Madrigali del magnifico cavalier Luigi Cassola Piacentino* (Venetia: appresso Gabriel Giolito de Ferrari, 1544; 2nd ed. 1545).⁵

Two poems by Paskalić, the *canzona* entitled *Due grazie alme* and the sonnet *Vidi Madonna*, were set to music by Francesco Menta (Bruxelles, c. 1540; active 1560-1577). Judging from the inscriptions in Menta’s collection of madrigals (1560 and 1564) it can be deduced that this Flemish composer moved to Italy in his youth and was active in Naples for some time. Both four-part madrigals came from a collection printed in Rome in 1560. Their structure is clearly homophonic, resembling *villanella*.

Paskalić’s *sestina* *Amor fra boschi* was set to music by Giovanni Battista Pace (active 1585-1591). Like Perego and Menta he was one of the *minores* of the Italian Renaissance madrigal production, of whom today very little is known. He belonged to the circle of musicians brought together by Stefano Felis (Bari c.1550-Bari? 1603) while he was the “maestro di cappella” in the cathedral in Bari. Felis was a fertile and inventive madrigal composer, one of the better south Italian composers at the end of the 16th century, and his ability was recognized at the famous court of King Rudolf II in Prague. In his own collections, he gladly published compositions by his friends and students, among them Giovanni Battista Pace, Giovandonato Vopa, Pomponio Nena, and even Carlo Gesualdo da Venosa. In 1585 Pace and Vopa published a joint collection *Il primo libro de madrigali a cinque voci* (Venetia: Angelo Gardano) which seems to be their first and last print. Their madrigals are simpler in style, resembling the *canzonetta*. In the same year, Felis published at the same Venetian publishing house *Liber secundus motectarum quinis senis octonisque vocibus*. During the 1580’s he spent a few years in Prague, joining the group of Italian musicians at the court of Rudolf II. Special consideration is due to “Signor Matteo di Bona”, to whom Pace and Vopa dedicated their collection of madrigals. To him also Felis dedicated his *Liber secundus* of motets. Of this Matija Bunić we know only that in the early 1580’s he was the Consul of the Dubrovnik Republic in the city of Bari. After returning home, he most probably brought with him these mentioned music prints. So, one could conclude that dissemination of mentioned music prints, and evocated musicians, poets, and their patrons reflect cultural contacts between the cities like Kotor, Zadar, Venice, Dubrovnik, Bari, Prague...

Finally, let us turn back to the very beginning of this essay. Paskalić’s book of poetry *Rime volgari* was brought out in 1549, and all the verses which were set to music appeared after his death in 1551. While the compositions in-

3 Arnolfo BACOTICH, “Rimatori Dalmati nel Cinquecento”. *Archivio storico per la Dalmazia* XI (1936), 21/126, 233.

4 On Martia Grisogono, and her family cf. Stjepan ANTOLJAK, “Artium et medicinae doctor. Federik Grisogono, njegova obitelj i javno djelovanje u Zadru” [Artium et medicinae doctor. Federik Grisogono, His Family and His Public Work in Zadar]. *Zbornik radova o Federiku Grisogonu (1472-1538)*. Zadar: Filozofski fakultet – Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974, 27-54: 45-46.

5 Nowadays Cassola is a rather unknown poet, but it seems that he achieved quite a reputation among Italian contemporary composers (cf. <http://repim.muspe.unibo.it>).

cluded in Perego's (1555) and Menta's (1560) collection were a relatively prompt reaction, one should believe that the inclusion of one poem by Paskalić in Pace's and Vopa's print (1585) occurred with the help of the Ragusan Consul Matej Bunić. There is no doubt that Paskalić's poetry was still read and appreciated in Dubrovnik at the end of the 16th century. At this moment it would be premature to judge what the *Rime volgari* could have meant to the readers of Zadar at that time. The enigmatic figure of Martia Grisogono could be clarified by well-aimed archive research. It would be worthwhile to try and discover one of her poems which might lie hidden in some unresearched manuscript volume. In addition, we still know nothing for sure about the possible reception of Paskalić's rhymes in the musical life of Zadar. There is no doubt that his poems set to music open many questions. These unformulated questions face us with the necessary further research of Renaissance poetry in the Italian language written in the Eastern Adriatic regions. Our knowledge of the diffusion of this poetry through music indicates that we find ourselves at its very beginning.

APPENDIX

Ludovico Paschale (Ludovik Paskalić), *Rime volgari* (1549)

Frontpage:

RIME VOLGARI DI / M. LUDOVICO PASCHALE / Da Catharo Dalmatino /

Non piu date in luce.

In Vinegia appresso Steffano et Battista Cognati / al Segno de S. Moise. /

CON GRATIA ET PRIVILEGIO. / M. D XLIX

Dedication:

ALLA MOLTO NOBILE et gentile Madonna Martia Chrisogona / Gentildonna Zaratina

S'io facessi questa proposta, che sia miglior, et piu giovevole il biasmo, di che non è la lode, che si da fuor di modo ad altrui, non dubito punto humanissima Signora Martia, che sarieno molti di quei che m'udissero, che direbbero, questo essere un Paradoxo fuor d'ogni openione, et fuor d'ogni verità: et non dimeno io provo in me essere verissima. questa così nuova et inudita propositione. Imperò che, havendo alcuni, (che hanno havuto maggior suggesttion all'amor che mi portano, che, riguardo all'honor che cercano di procacciarmi,) empiute le vostre orrecchie di molte mie finte lode, dipingendo nella mente vostra una Idea d'un qualche elevato et felice ingegno: et ritrovandomi io ignudo et privo di tutte quelle bone qualità, che forse voi vi promettete di me: non veggio in quale guisa io possi corrisponder alla espettation vostra, onde quella falsa credenza che harrete di me conceputa restarà di gran lunga ingannata: et io perderò in un punto quel poco di credito che per altra via, harrei forse potuto guadagnarmi appresso di V.S. et così dove gl'amici miei harranno creduto d'honorarmi, mi harranno piu tosto fatto ingiuria et scorno. Mà per l'opposito se mi havessero biasmato, et impresso nell'animo vostro una espettation di me tutta bassa, et volgare; (benche questo non sarebbe stato biasmo nè altro che la pura verità) harrei forse potuto sperar di acquistarmi miglior grado ne'l vostro purgatissimo giuditio, dimostrandovi la humiltà di miei effetti conforme alla persuasion vostra, et non sarei simile al Toppo che produssero i monti pregni nelle antiche favole; Potete hor dunque considerar gentilissima madonna, come io mi trovo tutto confuso nell'animo mio; richiedendomi V.S. con tanta instantia ch'io le faccia vedere qualche frutto de'l mio tanto lodato ingegno, perche, il non obedirvi, mi sarebbe forse cagion di perder la gratia vostra la qual io tengo chara piu ch'ogn'altro grandissimo guadagno; lo obedirvi poi, farà, voi conosciuta che la rozzezza mia, vi spogliarete di quella bona credenza che havevate di me, onde in ogni modo, io vengo à fare una iattura et perdita non reparabile; In fine, mi son risolto di antepone la voluntà vostra, all'honor mio, et voglio piu tosto scoprendomi tal qual'io sono, farvi un cortese dono di quanto io sò et vaglio, che mostrandomi schivo, et ritroso viver in contumacia della gratia vostra tanto da me bramata: Ben voglio pregarvi che siate contenta creder di

me, à me piu ch'ad altrui; et rendervi certa di non haver da me se non doni sterili et horridi, simili al loco dove sono stati prodotti, nell' estremo angulo della Dalmatia, infra monti alpestri et privi di ogni commertio, et conversation gentile. Ecco adunque che io vi scopro tutto il thesoro et tutte le ricchezze del mio ingegno: eccovi una coppia di rime basse e incolte, che la vana giovinezza produsse al tempo che lasciò guidar i sentimenti all' appetito; Io le dono et dedico à V.S. et quantunque questo no sia cibo conveniente al vostro petto castissimo et santissimo, non è però indegno d'un animo cortese et gentile, come è il vostro; perche, avenga che voi co'l muro dell'honestá habbiate sempre tenute chiuse le porte de'l vostro cor à i vani et folli pensieri, pur non voglio persuadermi che non vi movete tal'hor à pietá de'l vaneggiar altrui, et che non vi debba essere charo leger ò in prosa ò in rima le altrui passion ritratte; per ciò che vedendo voi come in un specchio, le cecità et follie altrui et considerando il doloroso fine al quale tendono imparate con l'esempio d'altri, di astenervi da simili errori et restringendovi in voi istessa, vi elevate con la mente à Dio, et sprezzate le speranze è i desideri humani tutta lieta, et tutta contenta aspirate à quel sommo ben, lo qual solo puo satiar le speranze è i desideri nostri, onde chi vi conosce et gode la dolce conversation vostra, viene à scoprir in voi manifeste faville di certo splendor angelico, et divino, che vi fa amar et riverir da ciascuno; et perche non deve essere amata et riverita? una che co'l suo giuditio et rara et singular virtú fa conoscer al mondo che la natura non hà fatto il sesso feminil, men capace d'ogni perfettion di quel che è il nostro; et che le donne dell' età nostra non cedeno d'ingegno à quelle antiche Corine, et Saffo, et tante altre famose; onde la Dalmatia nostra comune madre che fù gran tempo priva d'ogni lume, et gloria, hora da'l splendor de'l valor vostro é fatta tutta lucida et bella, lo qual non contento di star ristretto fra cosí angusti termini passato l'ondoso seno d'Adria, hora si posa nella città Regina de'l mar, ove con stupor d'i piu lodati intelletti incomincia mandar fuori mille, et mille chiarissimi lampi: Accetate dunque il mio dono, con quel core, che vi viene da me offerto; et cò i raggi della gloria vostra illustrate la oscurità mia; et se averrá; (il che non ardisco di sperar) che queste mie giovenili fattiche sieno da voi giudicate non indegne di uscir in luce; di cio' ne commetto la cura à V.S. mà avertite ben, se voi sarete cagion che vadino sotto la censura altrui; che serete ancho tenuta di difenderle et favorirle con l'authorità vostra, non come mie, ma come vostre, et à voi da me donate, et consecrate, perche io per guiderdon di tutto ciò mi terrò pur troppo ristorato, et pago, quando conoscerò d'haver guadagnata la gratia vostra, nella qual. V.S. si degni di conservarmi à cui cortesemente mi inchino con tutto l'animo.

Ludovico Paschale.

Six poems set to music

by Camillo Perego

1.

Io veggio apertamente
Ch'io mi consumo et struggo à poco à poco,
Sento la fiamma ardente
Che m'arde il cor con invisibil foco,
Mà bench'io ponga mente
Trovar non sò di questo ardor il loco,
O' meraviglia eterna
Ch'io arda in foco, é'l foco mio non scerna.

2.

S'io fussi in ciel fra l'anime beate
Nelle parti più belle et piè serene
Non havrei colmo ne perfetto bene
Senza la vostra Angelica beltate,
Et se là giù fra l'anime dannate

Io fussi in parti di tormento piene
I pianti et stridi, et quell'eterne pene
Vedendo voi mi sarien dolci et grate.

3. (seconda parte)

Perché sòl contemplando il vostro viso
Più che le stelle é'l Sol lucido et chiaro
Io provo in terra il ben de'l paradiso,
Ogni mio Assentio, et ogni Fel'amaro
Un dolce sguardo un vostro dolce riso
Può far d'Ambrosia più soave et charo.

Camillo Perego, *Madrigali a quattro voci, novamente da lui composti, corretti et posti in luce*, Venezia: Girolamo Scotto, 1555.

E V (SATB); H SY (B)
Espanya, Valladolid, Archivo musico de la Catedral (SATB);
Hungary, Szombathely, Puspoki Konyvtar (B)
NVogel 2178; RISM A/I, P-1320

by **Francesco Menta**

4.

Due grazie alme divine in ciel gradite
Ch'i spirti eletti d'i celesti chori
Honoran più che tutti gl'altri honori
Bellezza et Honestate insieme unite
Senza contrasto alcun e senza lite
Con la sua vaga vista
Di tal dolcezza mista
Che par ch'ognun a rallegrarsi invite
Acceso m'han sí fieramente il petto,
Che sòl m'appaga il lor divin' aspetto.

5.

Vidi Madonna in voci afflitte e meste
Dirmi piangendo hor rallegrar ti puoi
Ch'è giunto il fin di lunghi affanni tuoi
Con mie ruine, et doglie manifeste.
Ond'io vedendo il viso suo celeste
Languir, m'affliggo per pietà, ma poi
Il charo suon d'i dolci accenti suoi
Dell'usato valor l'alma riveste.

Francesco Menta, *Madrigali a quattro voci*, Roma: Antonio Barrè, 1560.

I Bc (SATB)
Italia, Bologna, Civico Museo Bibliografico Musicale (SATB)
NVogel 1807; RISM A/I, M-2276

by **Giovanni Battista Pace**

6.

Amor fra' boschi, et solitarie, selve
Mostrómmi una leggiadra et bella Fiera
Che con la luce d'i suoi chiari rai
M'accese tutto, et poi tra fiori et herbe
Mi tese un laccio, et con mirabil arte
M'avinse l'alma é'l cor di mille nodi.

Giovanni Battista Pace, *Il primo libro de madrigali a cinque voci di Gio. Battista Pace, et Giovandonato Vopa, discepoli di Stefano Felis da Bari: novamente composti et dati in luce*, Venezia: Angelo Gardano, 1585.

GB Lbm (SATB inc., 5); LI (STB inc., 5)
Great Britain, London, British Museum (SATB inc., 5)
Lincoln, Cathedral Library (SATB inc., 5)
NVogel 2073; RISM B/I, 1585/30

Kulturu renesanse u Europi obilježila je višejezičnost.¹ Uz nacionalne jezike obrazovani slojevi su prihvatili latinski kao *lingua franca*. Na područjima istočno jadranskoga, hrvatskog priobalja nastava je još od srednjeg vijeka u crkvenim školama bila uglavnom na latinskom jeziku, a od 15. st. u većinu gradskih javnih škola uvodi se i talijanski. Tako se može objasniti vještina kojom su hrvatski pisci, osima na materinjem hrvatskom jeziku, pisali djela najrazličitijih struka također na talijanskom i latinskom jeziku. Renesansno pjesništvo na talijanskom pjesništvo, nastalo na području Istre, Dalmacije, Dubrovačke Republike i Boke Kotorske (koje je nastavilo cvjetati u 17. i 18. st., već je dulje vrijeme u fokusu studija hrvatskih i talijanskih stručnjaka. Difuzija, međutim, tog pjesništva u glazbenim zbirkama onodobnih talijanskih, i uopće europskih, skladatelja, gotovo je posve nepoznata. Kratak tekst koji slijedi priziva buduća istraživanja i notna izdanja.

Kotoranin Ludovik Paskalić (Ludovico Paschale) (oko 1500. – 1551.), prema sudu književne kritike, pripada ponajboljim pjesnicima na talijanskom i latinskom jeziku što su ga renesansi dale Mletačka Dalmacija i Albanija. Objavio je dvije zbirke poezije, za života jednu na talijanskom jeziku (*Rime volgari di M. Ludovico Paschale Da Catharo Dalmatino...*, In Vinegia: appresso Battista & Stephano cugnati, Al Segno di S. Moise, 1549.) i drugu posthumno na latinskom jeziku *Ludovici Paschalis Iulii Camilli Molsae et aliorum illustrium poetarum carmina* (Venetiis: apud Gabrielum Iolium et fratres de Ferrariis, 1551.). Na hrvatskome čini se da nije pisao. Obje tiskane zbirke Paskalić je posvetio neprežaljenoj ljubavi, Kotoranki Silviji. Zbirku talijanskih stihova *Rime volgari* uputio je “Alla molto nobile e gentile Madonna Martia Chrisogona Gentildonna Zaratina”, pripadnici zadarskoga ogranka porodice Grisogono, iz koje je potekao poznati liječnik i filozof Federico Grisogono, autora knjige *Speculum atronomicum terminans intellectum humanunum in omni scientia...* (Venetiis: per Lazzarum de Soardis, 1507), svojevrsnog kompendija raznovrsnih znanja, koje sadrži i kraće poglavlje o teoriji i filozofiji glazbe. Drugi dio Paskalićeve zbirke, posvećen “Al Mag. M. Vincenzo Quirini”, sadrži pjesničke poslanice raznim suvremenicima u domovini i Veneciji, političkim moćnicima i prijateljima književnicima, primjerice Kotoranima Jurju Bizantiju te braći Vicku i Frani Bući, Hvaraninu Hanibalu Luciću, ali i Martiji Grisogono.

O “plemenitoj i učenoj” Zadranci danas se zna vrlo malo: navodno da je osim u rodnom gradu često boravila u Veneciji te da je pisala i poeziju.² U starijoj se literaturi navodi još samo podatak da je bila pokopana u crkvi sv. Dominika u Zadru, te da joj je brat (ili bratić) Jeronim Grisogono, poznat inače kao autor jedne pjesme na hrvatskom jeziku, dao u toj crkvi postaviti nadgrobni spomenik s natpisom.³ Paskalićeva posveta gospođici Grisogono, koja je otisnuta na početku *Rime volgari*, iscrpljuje se u ispraznoj retorici. Za svoje stihove Paskalić kaže da su “jalovi i grozni pokloni, nalik na mjesto odakle su ponikli, na udaljenom kraju Dalmacije” (“doni sterili e horridi, simil al loco dove sono stati prodotti, nell'estremo angulo della Dalmatia”), a iz nekoliko kurtoaznih i uopćenih rečenica o učenim ženama ne saznajemo ništa preciznije o prirodi odnosa kotorskoga pjesnika i zadarske Muze. Vjerojatno je Martia Grisogono financijski potpomognula tiskanje Paskalićeve pjesničke zbirke.

¹ Opsežniju raspravu o renesansnim pjesnicima Dalmacije i o recepciji njihova pjesništva kod onodobnih skladanja usp. u mojoj knjizi – ENNIO STIPČEVIĆ: *Renaissance Music and Culture in Croatia* (Centre d'études supérieures de la Renaissance. Collection “Épitome musical”). Turnhout: Brepols, 2015 (hrvatsko izdanje objavio je MIC, Zagreb, 2016). Idem, The poet Ludovico Paschale, Martia Grisogono and some Italian Renaissance composers, *Studies on the reception of Italian music in central-eastern Europe in the 16th and 17th century*, ed. Marina Toffetti, Kraków: Musica Jagiellonica, 2018, 241- 263.

² Arnolfo BACOTICH: ‘Rimatori Dalmati nel Cinquecento’, *Archivio storico per la Dalmazia*, XI (1936), 21/126, str. 233.

³ O Martiji Grisogono i njezinoj porodici usp. Stjepan ANTOIJAČ: “Artium et medicinae doctor”. Federik Grisogono, njegova obitelj i javno djelovanje u Zadru (Prilog proučavanju starih zadarskih plemićkih porodica), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu (1472-1538)*, Zadar: Filozofski fakultet u Zadru, Institut za povijest znanosti u Zagrebu, 1974, str. 27-54: 45-46.

Poznato je da je nekoliko pjesama iz *Rime volgari* na engleski preveo elizabetanski lirik i dramatik Thomas Lodge, a o postojanom Paskalićevu ugledu u Italiji svjedoči to što je uvršten u četverosveščanu antologiju *Scelta di sonetti e canzoni de' piu eccellenti rimatori d'ogni secolo* (Bologna: per Constantino Pisarri sotto le Scuole 1718.). Bilo kako bilo, pažnji istraživača sve donedavno promaknula je činjenica da su pet Paskalićevih pjesama uglazbili suvremeni renesansni, uglavnom manje poznati talijanski skladatelji.

Najmanje se zna o Camillu Peregu, koji je u svojoj jedinjoj tiskanoj zbirci četveroglasnih madrigala iz 1555. uglazbio Paskalićev madrigal *Io vegg'apertamente* te sonet *S'io fuss'in cielo fra l'anime beate* (kvartina kao "prima parte") i *Perché sol contemplando il vostro viso* (sestina kao "seconda parte"). Peregovi madrigali jednostavne su strukture, homofonog sloga, nalik su *canzonettama*. Ovaj zaboravljeni skladatelj kao da je posjedovao određene pjesničke preference. Osim Paskalića, uglazbio je po nekoliko pjesama Bernarda Tassa i neizbježnoga Petrarce, a najveći dio Peregove zbirke nadahnuo je minorni pjesnik Luigi Cassola (*Madrigali del magnifico cavalier Lugi Cassola Piacentino*, Venetia: appresso Gabriel Giolito de Ferrari, 1544., i 2. prošireno izd. 1545.).⁴

Dvije Paskalićeve pjesme, kanconu *Due grazie alme* i sonet *Vidi Madonna*, uglazbio je Francesco Menta (Bruxelles, c. 1540.; djelovao 1560. – 1577.). Sudeći po posvetama u zbirkama Mentinih madrigala iz 1560. i 1564., proizlazi da se ovaj Flamanac u mladenačkoj dobi bio preselio u Italiju, te da je neko vrijeme djelovao u Napulju. Oba četveroglasna madrigala potječu iz zbirke tiskane u Rimu 1560., izrazito su homofone strukture, nalik na slog villanele.

Naposljetku, Paskalićevu sestinu *Amor fra boschi* uglazbio je Giovanni Battista Pace (djelovao 1585.-1591.). I on je, poput Pereg i Mente, bio jedan od brojnih *minores* talijanske renesansne madrigalističke produkcije, o kojima se danas vrlo malo zna. Pripadao je krugu glazbenika koje je okupio Stefano Felis (Bari, c. 1550. – Bari ?, 1603.) u vrijeme dok je službovao kao "maestro di cappella" u katedralnoj crkvi u Bariju. Felis je bio plodan i inventivan autor madrigala, jedan od ponajboljih južnotalijanskih skladatelja s kraja 16. st., a u svojim je je autorskim zbirkama često objavljivao skladbe svojih prijatelja i učenika, među kojima su bili Giovanni Battista Pace, Giovanni Donato Vopa, Pomponio Nena, pa čak i Carlo Gesualdo da Venosa. Godine 1585. Pace i Vopa objavljuju zajedničku zbirku *Il primo libro de madrigali a cinque voci* (Venetia: Angelo Gardano) i to je, čini se, za obojicu bila njihova prva i posljednja autorska tiskovina. Iste 1585. Felis je objavio kod istog venecijanskog nakladnika

Liber secundus motectorum quinis senis octonisque vocibus. Tijekom 1580.-ih proveo je Felis neko liko godina u Pragu, pridruživši se tamošnjoj koloniji talijanskih glazbenika. Ne treba dvojiti da je dubrovački konzul, vrativši se krajem 1585. u Dubrovnik sa službovanja u Bariju donio u rodni grad i dvije spomenute tiskane muzikalije, kojima je sugrađanima mogao predočiti svoje mecenatske sklonosti. Na taj način diseminacija nekoliko tiskovina povezala je Kotor, Veneciju, Zadar, Bari, Prag, Dubrovnik...

I za kraj, vratimo se na početak. Paskalićeva zbirka *Rime volgari* (1549.) sadrži pet uglazbljenih pjesama. Prve skladbe pojavile su se nedugo nakon pjesnikove smrti. I dok su skladbe u Peregovoj (1555.) odnosno Mentinoj zbirci (1560.) razmjerno uobičajena promptna reakcija, za vjerovati je da uvrštavanje jedne Paskalićeve pjesme u Paceovu i Vopinu tiskovinu (1585.) treba zahvaliti osobnom zauzimanju dubrovačkoga konzula Mateja Bunića. Nema dvojbe da je Paskalićevo pjesništvo bilo čitano i cjenjeno u Dubrovniku i krajem stoljeća. O recepciji Paskalićeva talijanskoga pjesništva kod zasad troje identificiranih talijanskih renesansnih skladatelja malo što možemo sa sigurnošću reći. U ovom trenutku bilo bi preuranjeno donositi zaključke o tome što su *Rime volgari* mogle značiti u renesansnoj kulturi Zadra. Zagonetni lik Martije Grisogono nudi se ciljanim arhivskim istraživanjima. Vrijedilo bi pokušati ući u trag njezinome pjesništvu. Sve u svemu, glazbena recepcija talijanskih stihova Kotoranina Ludovika Paskalića otvara mnoga pitanja. A ta pitanja zorno pokazuju da je proučavanje renesansnoga pjesništva na talijanskom jeziku koje je dolazilo s istočno jadranske obale, i osobito difuzija toga pjesništva u glazbi, na samome početku.

4 Cassola je danas praktički nepoznat pjesnik, može se reći tek da je s dva izdanja svoje zbirke madrigala polučio prilično dobar uspjeh kod suvremenih talijanskih skladatelja (usp. <http://repim.muspe.unibo.it>).

APPENDIX

Ludovico Paschale (Ludovik Paskalić), *Rime volgari* (1549)

Naslovna stranica:

RIME NA PUČKOM GOVORU / g. LUDOVIKA PASKALIĆA

iz Kotora Dalmatinskoga, / još neizdane na svjetlo dana.

U Veneciji kod Steffana i Battiste Cognatija u tiskari S. Moise. /

MILOŠĆU I POVLASTICOM. / 1549

Posveta:

VEOMA PLEMENITIJ i ljubaznoj / gospi Martiji Chrisogona / zadarskoj plemkinji

Ako sam napisao ovaj prijedlog, koji je bolji i prikladniji za pokudu nego za pohvalu, da se razlikuje od načina drugih, ne sumnjam nimalo, milosrdna gospo Martia, da ne bi bilo mnogo onih koji bi, čuvši me, rekli da je to besmislica izvan svake prosudbe i izvan svake istine; a nimalo manje osjećam u sebi da je nadasve istinito ovo tako novo i nečuveno što predlažem. Jer, pošto su neki (koje je više poticala ljubav što je osjećaju prema meni, s obzirom na čast koju mi pokušavaju pribaviti) punili vaše uši mnogim mojim prividnim pohvalama, oslikavajući u vašoj pameti misao o nekom uzvišenom i sretnom duhu, i zatječuci sebe gola i lišena svih tih dobrih osobina koje o meni gajite, ne vidim na koji način mogu odgovoriti na vaše očekivanje, da se to lažno vjerovanje koje ste o meni zamislili ne će kudikamo prevariti. I ja ću u jednom času izgubiti ono malo ugleda koji bih inače možda mogao steći kod Vašega Gospodstva, gdje će mi moji prijatelji, vjerujući da me časte, nanijeti umjesto toga nepravdu i prezir. Ali naprotiv, budu li me kudili i u vaše srce utisnuli potpuno nisko i pučko očekivanje od mene (premda to ne bi bila pokuda niti išta drugo nego čista istina), mogao bih se nadati da ću steći bolji položaj u vašoj prečistoj prosudbi, pokazujući vam poniznost mojih umotvorina u skladu s vašim uvjerenjem, i da ne bih bio sličan mišu kojega rode bremenita brda u starinskim basnama. Možete sada dakle, veoma plemenita gospo, razmotriti kako je velika pometnja u mojem srcu, kad s tolikom upornošću zahtijevam od Vašega Gospodstva da vidite neki plod mojega toliko hvaljena duha. Jer, ako tomu ne podlegnem, možda bi to bio razlog da izgubim vašu milost koja mi je draža od svakoga drugog ponajvećega dobitka; zatim, ako tomu podlegnem, vi ćete prepoznati moju neuglađenost, lišit ćete se onoga lijepog mišljenja što ste ga imali o meni, zbog čega ću u svakom slučaju izazvati nesreću i nepopravljiv gubitak. Naposljetku, odlučio sam pretpostaviti vašu volju mojoj časti, i radije ću se otkriti takav kakav jesam, udvorno vam darovati koliko znam i vrijedim, nego pokazujući se sramežljivim i nepristupačnim živjeti u odsutnosti spram vaše milosti koju toliko žudim. Uistinu vas želim zamoliti da mi sa zadovoljstvom vjerujete, više meni nego drugima; i da budete sigurni da ćete od mene dobiti samo jalove i grozne darove, slične mjestu gdje su nastali, u krajnjem kutu Dalmacije, među vrletnim planinama koje su lišene svake rasprave i ljubazna razgovora. Evo vam dakle otkrivam sve blago i sva bogatstva svoga duha: evo vam primjerak prostih i neukih rima koje je ohola mladost složila u vrijeme kad sam dopuštao osjećajima da me vode po želji. Darujem ih i posvećujem Vašem Gospodstvu, i koliko god to nije hrana dolična vaših prečistih i presvetih grudi, nije nedostojna udvornoga i plemenitoga srca kakvo je vaše. Jer, premda ste zidom čestitosti uvijek zatvarali vrata svoga srca pred ispraznim i bezumnim mislima, ipak se ne želim uvjeravati da se ne ćete katkada ganuti na milosrđe prema nečijoj tlapnji, i da vam ne mora biti drago čitati nečije strasti oslikane u prozi ili u rimi. Stoga vi, videći kao u zrcalu sljepoće i ludosti drugih, i promatrajući bolnu svrhu kojoj one teže naučene po primjeru drugih, da biste se suzdržali od sličnih pogrješka, i ograničavajući se u sebi, uzdižete misli k Bogu, i prezirete

naše nade i želje. Iz toga onaj, tko vas poznaje i uživa u vašem slatkom razgovoru, pouzdano otkriva u vama očite proplamsaje određena anđeoskoga i božanskoga sjaja, zbog kojega vas svatko ljubi i štuje. I zašto ne biste bili ljubljani i štovani? Po vašoj prosudbi i rijetkoj i jedinstvenoj krjeposti svijet spoznaje da narav nije stvorila ženski spol manje sposobnim za svako savršenstvo koje imamo mi; i da žene našega doba ne zaostaju po duhu za starodrevnom Corinom i Sapphom i tolikim drugima na glasu. Stoga Dalmacija, naša zajednička majka, koja je dugo vremena bila lišena svakoga svjetla i slave, sada je sva blistava i lijepa od divote vaše vrijednosti, koja nezadovoljna da ostane stiješnjena u tako skućenim granicama prijeđe preko valovitih njedara Jadrana, i sada počiva u gradu Kraljici mora, gdje na čuđenje najhvaljenijih umova počinje isijavati tisuće i tisuće prejasnih iskara duha. Primite dakle moj dar, zajedno sa srcem koje vam nudim, i zrakama svoje slave obasajte moju tmušu; pa ako se dogodi (što se ne usuđujem nadati) te ove moje mladenačke napore prosudite da nisu nedostojni pojaviti se na svjetlu dana, predajem ih skrbi Vašega Gospodstva. Ali dobro pripazite da će vas, budete li razlogom da ti napori potpadnu pod osudu drugih, smatrati odgovornom da ih branite i podupirete svojim ugledom, ne kao moje, nego kao vaše, koje sam vam darovao i posvetio, jer ja ću kao nagradu za sve to osjećati da sam dobio preveliku naknadu i plaću, kada budem spoznao da sam stekao vašu milost, koju se prema meni udostoji održavati Vaše Gospodstvo kojemu se udvorno klanjam iz dna duše.

Ludovik Paskalić

Šest pjesama:

po Camillo Perego

1.

Vidim otvoreno
Da izgaram i ginem malo-pomalo,
Osjećam gorući plamen
Koji mi prži srce nevidljivim plamenom,
Ali premda imam na umu
Da ne znam naći mjesto toga žara,
O divoto vječna,
Gorim u ognju, a svoj oganj ne razaznajem.

2.

Da bijah na nebu među blaženim dušama
U najljepšim i najvedrijim predjelima,
Ne bi mi bilo potpuno ni savršeno dobro
Bez vaše anđeoske ljepote;
I da dolje među osuđenim dušama
Bijah u predjelima patnje, punim
Plača i vriska, i one vječne muke
Videći vas bile bi mi slatke i ugodne.

3. (seconda parte)

Jer samo promatrajući vaše lice
Blistavije i svjetlije od zvijezda i sunca,
Osjećam na zemlji dobrobit raja;
Svaki moj pelin, i svaka goraka žuč,
Zbog slatka pogleda, zbog vašeg slatka smiješka,
Mogu biti miliji i draži od ambrozije.

Camillo Perego, *Madrigali a quattro voci, novamente da lui composti, corretti et posti in luce*, Venezia: Girolamo Scotto, 1555.

E V (SATB); H SY (B)
Espanja, Valladolid, Archivo musico de la Catedral (SATB);
Hungary, Szombathely, Puspoki Konyvtar (B)
NVogel 2178; RISM A/I, P-1320

po Francesco Menta

4.

Dvije mile božanstvene duše, ugodne nebu,
Koje izabrani duhovi nebeskih zborova
Časte više nego sve druge časti,
Ljepota i Čestitost skupa objedinjene
Bez ikakve opreke i bez prijepora,
Svojim ljupkim pogledom,
Pomiješanim s takvom slasti
Te se čini da svaka poziva na radovanje,
Užegoše mi tako žestoko grudi
Da me samo blaži njihov božanstveni lik...

5.

Čuo sam Gospu tužna i sjetna glasa
Kako mi plaćući kaže: Sad se možeš razveseliti,
Jer je stigao kraj tvojih dugih jada
S mojom propašću i očevidnom boli.
Vidjevši otud da njezino nebesko lice
Vene, tužim od samilosti, ali zatim
Jasni zvuk njezinih slatkih riječi
Običajne valjanosti zaodijeva duša.

Francesco Menta, *Madrigali a quattro voci*, Roma: Antonio Barrè, 1560.

I Bc (SATB)
Italia, Bologna, Civico Museo Bibliografico Musicale (SATB)
NVogel 1807; RISM A/I, M-2276

po Giovanni Battista Pace

6.

Amor sred lugova i samotnih šuma
Pokaza mi dražesnu i lijepu zvijer
Koja me svjetlošću svojih jasnih zraka
Zapali svega, i poslije sred cvijeća i trava
Postavi mi omču, i s čudesnim umijećem
Sveza mi dušu i srce tisućom čvorova...

Giovanni Battista Pace, *Il primo libro de madrigali a cinque voci di Gio. Battista Pace, et Giovandonato Vopa, discepoli di Stefano Felis da Bari: novamente composti et dati in luce*, Venezia: Angelo Gardano, 1585.

GB Lbm (SATB inc., 5); LI (STB inc., 5)

Great Britain, London, British Museum (SATB inc., 5)
Lincoln, Cathedral Library (SATB inc., 5)
NVogel 2073; RISM B/I, 1585/30

ABBREVIATIONS

/ KRATICE

NVogel = [*Il nuovo Vogel*] Emil Vogel, François Lesure, Claudio Sartori: *Bibliografia della musica vocale profana pubblicata dal 1500 al 1700*, Pomezia, 1977, 3 sv.

RISM A/1 = *Répertoire International des Sources Musicales. Einzeldrucke vor 1800*, Kassel: Bärenreiter, 1971-2011.

RISM B/1 = *Répertoire International des Sources Musicales. Recueils imprimés XVIe – XVIIe siècles*, Kassel: Bärenreiter, 1960.

(translations from the Italian to the Croatian language: Mate Maras)

CRITICAL NOTES

Vincent Besson

The first letter indicates the name of the staff, the second the number of measures, and the third is the note.
(S/13/3) = Superius/mes. 13/3rd note

2) *S'io fuss' in Cielo*, Camillo Perego

*Final "d" breve in the source

SATB/20-21 in the Paschale's poem: "tormento"; in music score = "tormenti"

3) *Perché sòl contemplando* (Secunda pars)

T/49/3rd tactus: In the original, the formulation of cadences is:

Musical score for the original cadence of "Perché sòl contemplando". It shows four staves: C (Cantus), A (Alto), T (Tenor), and B (Bass). The lyrics are "pa - ra - di -". The notation includes a 3rd tactus sign (a vertical line with a small circle) and a final cadence with a fermata over the final note.

Musical score for the modified cadence of "Perché sòl contemplando". It shows four staves: C (Cantus), A (Alto), T (Tenor), and B (Bass). The lyrics are "pa - ra - di -". The notation includes a 3rd tactus sign and a final cadence with a fermata over the final note. A blue box highlights the difference in the Tenor staff between the original and modified versions.

we change by

4) *Due grazie*, Francesco Menta

† Incipit: The mensural sign of the Altus part is C in the source.

*S/13/3: “g” in the source.

**A/18/3: “f#” in the source.

† S/23/4: Instead “a-g” semiminim = “a” minim

Musical score for 'Due grazie' (left). It shows four staves: C (Canto), A (Altus), T (Tenor), and B (Bassus). The lyrics are: par ch' o - gnu - n' a ral - le - grar - s' in - vi - te ac - ce - so m'han si gnun' a ral - le - grar - s' in - vi - te ac - ce - so m'han si par ch' o - gnu - n' a ral - le - grar - s' in - vi - te ac - ce - so m'han si. A fermata is present over the final note of the Altus and Bassus parts.

Musical score for 'Due grazie' (right). It shows four staves: C (Canto), A (Altus), T (Tenor), and B (Bassus). The lyrics are: par ch' o - gnu - n' a ral - le - grar - s' in - vi - te ac - ce - so m'han si gnun' a ral - le - grar - s' in - vi - te ac - ce - so m'han si par ch' o - gnu - n' a ral - le - grar - s' in - vi - te ac - ce - so m'han si. A fermata is present over the final note of the Altus and Bassus parts. A circled asterisk (*) is above the final note of the Canto part.

we change by

† In the source, only Altus and Bassus part have a fermata.

5) *Vidi Madonna*, Francesco Menta

† Incipit: The mensural sign of the Altus part is C in the source.

† In the source, only Canto and Tenor parts have a fermata.

† S/33/3: we added a minim rest as for mes. 26/1.

6) *Amor fra boschi*, Giovanni Battista Pace

† SATB/II-12: In Paschale's poem one could read “M'accesse tutto...”